

v 3285

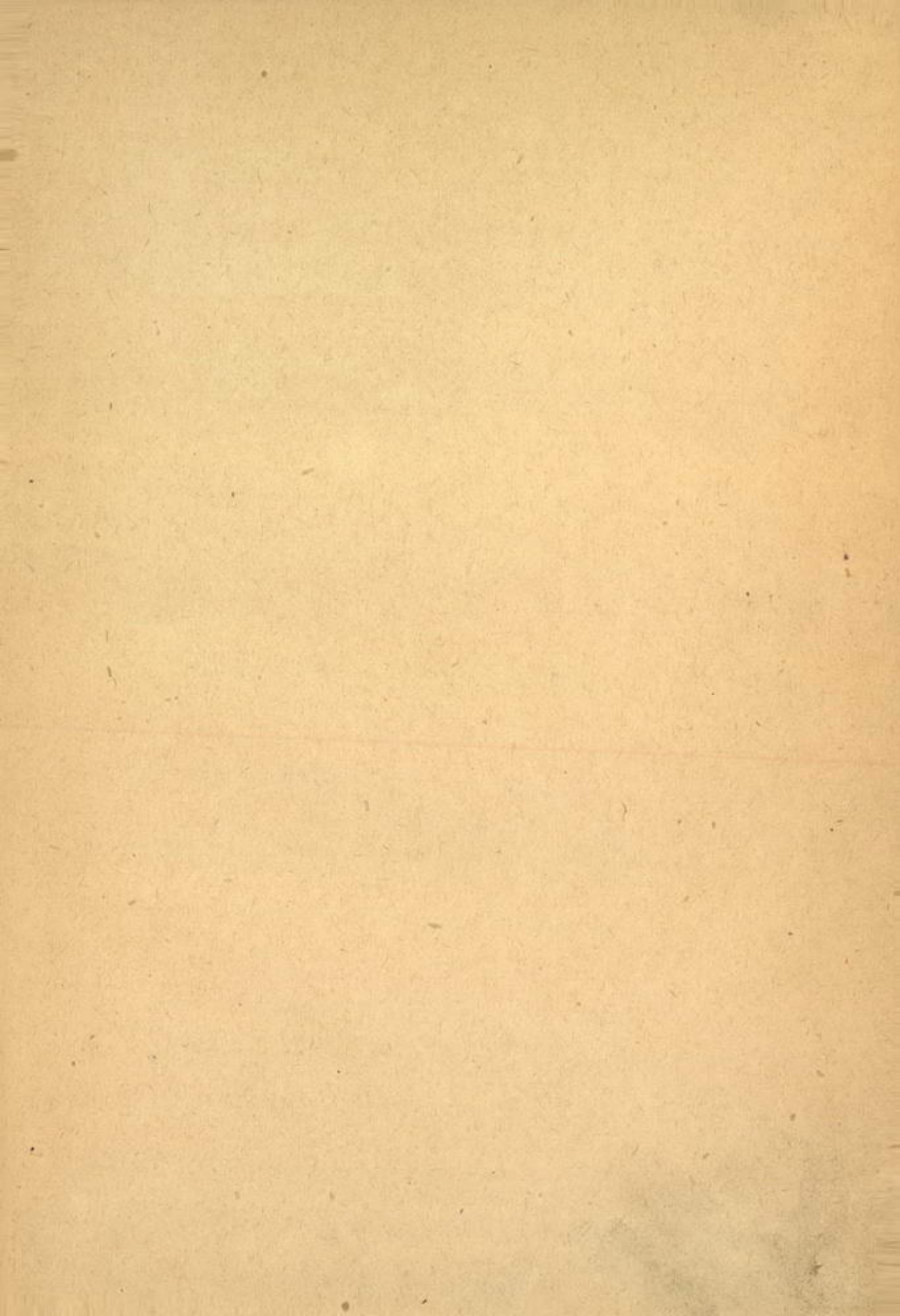
↓

✓

70309

R.O.C.

P. 5780

22

10/10/10

В 39.85

Ізвѣст. № 609.
Системат. № 1/370

891.79-21

МАРУСЯ БОГУСЛАВКА

ОПЕРЕТА В ЧОТИРІХ ДІЯХ

ІВАНА ЛЕЦЬКОГО.

Кіевское
№ 70.302

СЦЕНАРОДАНЯ
ІВАНУСЬКОУ КРАЇНИ
В Р. МІВІ.

Кіевъ
82142

КІЕВЪ.

Типографія М. П. Фрица, Большая Владимір.
1875.

В 3282 № 1/270
8
2р.50к

- Настя Богуславиха, сотничиха, багата вдова.
- Маруся Богуславка, її дочка.
- Панас, її син, молодий козак.
- Богдан Сопілка, хорунжий, посажений батько на Марусиному весіллі.
- Василь Тетеря, козацький полковник, Марусин жених.
- Іван Коркішка, дружок.
- Любка, старша дружка.
- Галя, світилка дівчина.
- Варка, свашка, молодиця.
- Томило, старший козацький гетьман.
- Байда, гетьман.
- Кобзарь.
- Козак.
- Юсуф паша, другий Марусин чоловік.
- Свнух.

Дружки, Богуславчин рід, гості, поїзжане, світилки, свашки, старости, дружки, бояри, музики, козаки, татари, яничари, муеддіни, жінки Юсуфа, прислужниці в сералі, запорожці, Марусини діти, молодиці й дівчата.

Дія діється в XVI віку.
Миж II і III діями минає 6 літ.

Державна Публічна
БІБЛІОТЕКА УРСР
№ 241338

Д І Я І.

Настина світлиця, убрана по-весільному й освічена. В світлиці двоє дверей; серед світлиці стоїть довгий стіл, застланий білими скатертями, на столі гільце, короваї, шишки, яблука й горіхи в тарілках. Настя ходить коло стола, кладе короваї і порядкує. Рід і гості сидять і стоять збоку. Дружки вбірають гільце калиною, барвінком, колосками жита й вівса.

В И Х І Д 1.

НАСТЯ, БОГДАН, ПАНАС, ДРУЖКИ, РІД І ГОСТІ.

Дружки (вбують гільце і співають).

Благослови, Боже,
Пречиста Госпоже!

І отець і мати (Кланяються Насті й Богданові)

Своєму дитяті
Се гілечко звити,
Свій рід звеселити.

Настя й Богдан.

Благослови, Боже,
Пречиста Госпоже,
Нашому дитяті
Се гілечко звити
І рід звеселити.

Дружки й рід.

Благослови, Боже,
Пречиста Госпоже,

Та вашій княгині
Се гілечко звити,
Марусю звеселити.

Панас (йде до кімнати, одчиняє двері)
Сестро моя! краса твоя—слава моя.
Час тобі на посад сісти.

В И Х І Д 2.

НАСТЯ, БОГДАН, ПАНАС, МАРУСЯ, ЛЮБКА, ДРУЖКИ, РІД І ГОСТІ.

Маруся виходить в квітках, стрічках, з вишиваним рушником у руках. Коло правого вуха два віночки, звиті з волочки на обручиках. Маруся кланяється Насті й Богданові, цілує їх у руку, потім кланяється усьому родові й гостям. За нею виходить старша дружка, Любка.

Маруся (кланяючись матері й посаженому батькові)

Ой мій батечку,

Моя матінко!

Дякую вам

За хліб, за сіль.

Благословіть міні

На посад сісти.

Панас подає Марусі кінець шовкової хустки, а за другий кінець веде її на посад; за нею йде старша дружка, потім усі дружки рядом одна за другою.

Дружки, рід й гості (торжествено)

Ішла Маруся на посад,

Зострічав її Господь Сам.

А той посад

Янгол писав

Од Господа Бога.

} bis.

Писали ёго малярі

Темної ночі при зорі,

Темної ночі
При свичі
Ясного сонця—
Віконця.

} bis.

Маруся сідає за столом на покуті, коло неї старша дружка. Всі дружки сідають кругом стола. Настя порядкує: передає з кімнати через слуг тарілки з горіхами, родзинками.

Дружки:

Летять галочки у три рядочки,
А зозуля попереду.
Усі галочки по лугах сіли,
А зозуля на калині.
Усі галочки защебетали,
А зозуля закувала.
Чого ж ти куєш, чого жалуєш?
А чи жаль тобі темного лугу,
Чи гіркої калини?
Ой не жаль міні темного лугу,
Ні гіркої калини:
Я в полі дною, в лузі ночую,
На калині спочиваю.
Ой жаль же міні пролітанячка,
Раннього куваннячка.
Ідуть дружечки у три рядочки,
А Маруся попереду.
Усі дружечки по лавках сіли,
А Маруся ня посаді.
Усі дружечки тай заспівали,
А Маруся заплакала.
Чого ж ти плачеш, чого жалуєш,
Молодая княгине?
Чи жаль же тобі батенька свого,
Чи подвір'ячка його?

Не жаль же міні батенька мого,

Ні подвір'ячка ёго;

Ой як жаль міні прогуляннячка

І свого прибораннячка,

Ой як жаль міні русої коси

І дівоцької краси!

Богдан підносить на тарільці чарку вина і частує Марусю. Маруся цілує ёго в руку.

Маруся. Частуй, частуй, павоченьку,

Тепера мене!

Бо тепер я, павоченьку,

Гостина в тебе.

До матері, котра стоїть з тарілкою і чаркою вина:

Частуй, частуй, моя мати,

Тепера мене,

Бо тепер я, моя мати,

Гостина в тебе.

Не раз, не два, моя мати,

Ти заплачеш,

Поки мене в своїй хаті

Ти побачиш.

Маруся бере од Богдана чарку з вином і вмочує губи.

Богдан і Настя разом:

Не раз, не два, моя дочко,

Я заплачу,

Поки тебе в своїй хаті

Та побачу.

Настя частує Марусю. Маруся цілує її в руку і п'є.

Дружки й рід.

Мати дочку частує,

Щастя, долю дарує.

Вищий, вищий, Марусе,

Повную, повнесеньку

З щастям-деленькою.

Богдан і Настя частують дружок і гостей. За кулісами чуть музики, потім співи: йде поїзд.

Поїзд за кулісами.

Пусти, свату, в хату!

Тут же нас не багато:

Девять бояр кіньми,

І два братіки рідні

Дві сванечки в возі

На лютім морозі.

А ми тобі не докучимо,

Тільки шати пересушимо.

А в нас такі шати,

Щоб Марусю взяти.

Коло дверей стає Панас з шаблею.

Дружки й рід на сцені.

Ми вас не знаємо,

В хату не пускаємо!

Поїзд за сценою співає жалібно, аж проситься.

Ой доки ми та стоятимем,

Сиру землю топтатимем

Червоними чобітками,

Золотими підківками.

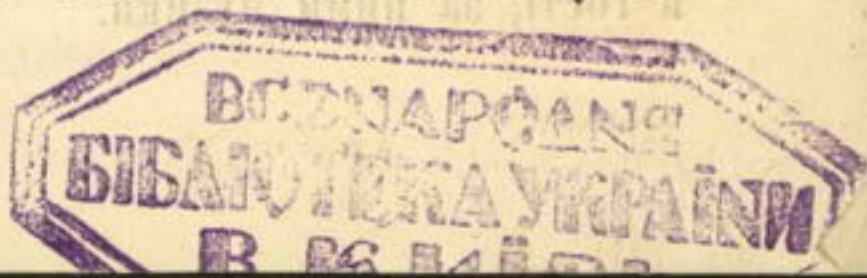
Ой як би ви свати

Вийшли б до нас з хати

До хати прохати,

Бояр частувати.

В світлицю входить Іван Коркішка, дружок, з чотирьма дружками. Коркішка держить на тарільці дари і зараз дарує Панасові хустку і кінжал. Панас ховає Шаблю в піхву й оступається од дверей.

ВИХІД 3.

ТІ САМІ, ІВАН КОРКІШКА І ЧОТИРІ ДРУЖКИ.

Іван Коркішка.

Перший дружок ввійшов,
Та ударив чолом
Перед вашим столом,
Та й ударив чолом
Перед усім родом,
Перед Марусею,
Княгинею молодою.

Кланяється Марусі й родові і дає дари Насті, Богданові.

Всі друзки.

Перші друзки ввійшли
Та вдарили чолом
Перед вашим столом,
Перед родом—родиною,
Княгинею молодою.

Одна друзка бере кухоль і полумисок, зливає воду друзкам на руки і подає рушник.

Друзки.

Миють друзки ручки:
Поглядають на кілочки,
Чи не висять рушнички,
У нашої паняночки.

Друзки виходять з світлиці і зараз вертаються. За ними входить Василь Тетеря; кругом ёго багато дівчат світилок і молодих свашок з засвіченими трійцями в руках, між пучками калини й васильків. Світилка Галя держить в руках при трійці в пучку зілля шаблю. Потім йдуть бояри, свати й гості, за ними музики.

В И Х І Д 4.

НАСТЯ, БОГДАН, МАРУСЯ, ЛЮБКА, ІВАН КОРКІШКА, ВАСИЛЬ ТЕ-
ТЕРЯ, ПАНАС, ВАРКА, ОЛЕСЯ, ГАЛЯ, ДРУЖКИ, РІД, ГОСТІ, БОЯРИ,
СВАТИ Й МУЗИКИ.

Поїзжане стають коло самого порога і співають, прохаючи.

Пусти, свату, в хату,
Тут же нас не багато:
Бояри та світилки,
Та свашки чорнобривки.

Дружки й рід грізно.

Не наступай, Литва!
Не наступай, Литва!
Бо буде в нас битва.
Будем бити, воювати,
Та Марусі не давати.
Не наступай, Литва!
Буде у нас битва!

Поїзд просить.

Ой сватоньку, ласкав!
Пусти нас, будь—ласка!
Дамо коня вороного
І меча золотого;
Дамо тобі сіделечко,
Тільки пусти, наше сердечко.

Свашка Варка виступає.

Гнися, калино, гнися,
Ти, Василю, не журися!
Ми калину обламали,
Ми Марусю підмовили.

Старша дружка Любка виступає.

Не ви калину садили,
Не ви княгиню родили,
Родила її мати,
Казала вам не дати.

Менча дружка вискакує. До Галі .

Світилочко, пишна пані!
Не гордуй же ти нами,
Бо як будеш гордувати,
То не будем частувати.

Світилка Галя.

Ой як би я пані,
Не була б я з вами;
Сиділа б я з паничами
За білими калачами.

Поїзд.

Сиділа б ти з паничами
За білими калачами.

Дружки.

Світилка шпилька при стіні,
На неї сорочка не її,
То тиї баби, що в шпиталі;
Прийшла та баба, торкає:
Скидай сорочку, смеркає!

Світилки й свашки.

Брешете, дружки поганки!
На нас сорочки з китайки.
Нас мати виряжала,
З скрині сорочку давала.

Менча дружка (виступає й співає до дружка).

Тобі, дружку, не дружковати,
Тобі, дружку, панувати.
В Києві над водою
З доброю огородою.

Дружко крутить носом.

Старша дружка до боярина.

Старший боярин, як качан!
Витріщив очі, як баран:
Обручами очі збиті,
Мочулою звиті,

Личком підперезався,
У бояри прибрався.

Боярин насторочує вуха, а потім крутить носом.

Менча дружка до старости.

Наш староста вдався,
Сім рік не вмивався.
Взяла сваха за бороду,
Та повела ёго в воду;
Піском терла, водою мила,
Череслом підголила,
За столом посадила.

Староста одмахується руками й ногами.

Варка свашка до дружок.

Старша дружка під сволок,
Ззіла калачів сорок.
Нехай ніхто не противить,
Нехай, здорова, ся живить.

Старша дружка до свата.

Наш сватонько з міста,
В ёго голова з тіста,
Губи з петрушки,
Очі з чорнушки,
А в щоках діри,
Повлазили щури;
Голова сніпками вшита,
Борода гонтомъ побита,
А в бороді миші;
Треба кота впустити,
Миші виловити.

Сват крутить носом і тріпає руками.

Коркішка дружко виступає і підносить Насті червоні сапъ-
янці. Другі дружки роздають на тарілках батькові, родові і
дружкам хустки, шишки.

Настя, держачи на тарільці сап'янці.

Чи це ж тії чоботи,

Що зять дав,

А за ції чоботи

Дочку взяв.

Чоботи, чоботи ви мої!

Чом діла не робите ви міні!

На річку йшла,

Чоботи скрипали,

А з річки йшла,

Чоботи хлипали.

Чоботи, чоботи ви мої,

Чом діла не робите ви міні!

Вогдан і Настя до поїзда. Просимо сідати

У нашій хаті!

Поїзжане сідають на лавках. Тетеря з боярином на першому місці. Дружки співають ласково на мир.

Дружки. Ой ви, старости, ви старі сивесеньки!

А ви, бояре, ви сини отецькі!

А ви, сванечки, ви наші паняночки!

Ви, світилочки, ви наші голубочки!

Чого ж ви до нас не рано приїхали,

Нашу княгиню не рано одвідали?

Світилки й свашки.

Ой ви, дружечки, ви наші голубочки!

Ой тим ми до вас нерано приїхали,

Що нашого князя ласкавий паноченько

Забарив же нас ласкавими словами,

Годував же нас білими калачами,

Напував же нас солодкими медами.

Дружки й рід

{
Наша Маруся чорнобрива,
Як голубонька сива,
В руках рушник носить,
Вас вечеряти просить.

разом з поїз-
домъ. { Наш Василь чорнобривий,
Як голуб сизокрилий,
В руках шличок носить,
Вас на весілля просить.

Василь Тетеря виступає. Їму **Панас** підносить на тарільці хустку. Василь затикає хустку кінчиком за пояс.

Зажурилась, заклопоталась
Соловейкова мати:
«Чого синовьку, сивий соколочку,
Сам сидиш у садочку?
Ой за годину, за годиночку
Полини собі по галочку.
Ой попід лісом битая доріженька,
Посеред ліса червона калинонька;
Ой там їхав я із боярами,
Міні дорогу калина заступила.
Вийняв шабельку, став калину рубати,
Стала калина до мене промовляти:
»Ой не для тебе ся калина посажена!
А за для тебе Маруся ізряжена.»

(Василь іде до Марусі. Панас стає за Марусею на стільці й махає шаблею).

Панас. Не наступай, Литва!
Буде у нас битва.
Буду битись, воювати,
Сестри не давати.

Дружки. Братіку, не лякайся!
Ще лучче постачайся.
Не продавай сестри
За сотню й за чотири!
Братіку, гроші—слина,
Сестриця—родина.

(Дружко подає Панасові на тарільці пістолета й шаблю. Панас оступається).

Дружки. Татарин, братік, татарин!
Продав сестрицю за дари.
Русу косоньку за п'ятак,
Біле личенько пійшло й так!

(Мати накриває Марусі голову серпанком. Старша дружка пришиває молодому до шапки стрічки й надіває йому шапку. Світилка Галя й свашки йдуть з Тетерею кругом стола за сонцем і приводять до Марусі. Як тетеря ходить кругом стола, дружки, рід і поїзд співають)

Дружечки, панянки!
Оступітеся з лавки;
Пропускайте дорогу
Князеві молодому;
Бо в нас листоньки
Од короля,
Щоб нам дорога
Проста була!

Тетеря кінцем шаблі одслоняє серпанок і тричі цілується з Марусею.

Дружки, Світилки й Свашки.

В саду соловейко защебетав,
Князь наш княгиню поцілував.
В саду зозуля закувала,
Княгиня князя поцілувала.

(Тетеря в шапці сідає на посаді коло молодої. Світилка Галя з трійцею й шаблею сідає коло Тетері. Настя подає старшій дружці дари: боярам хустки, старостам і дружкам рушники або червоні й сині перев'язі, музикам хустки. Старша дружка розносить дари. Старости й дружки вішають через плече рушники й перев'язі.)

Дружки, рід і поїзд.

У коморі сволок,
Там рушників сорок.
Ой підіте, заберіте,
Ввесь поїзд обдаріте.
Кланяйся сват сватові,
Сваха свасі,
Дружка дружці,
А Василь Марусі.

(Всі кланяються одні до других, потім всі сідають. Слуги подають усім напитки. Взявши в руки чарки всі співають.)

Брязнули чарочками,
Срібними тарілочками!
Даруй, Боже, щастя-долю
Молодій і молодому!

(Музики грають до танців. Бояри й дружки танцюють і Маруся танцює. Свашки приспівують до танців.)

Свашки. Січена калинонька, січена!
А вже ж наша Маруся звінчана.
Червоні чобіточки на нозі,
Що купив Василько в дорозі

—
Поглядає друшко з-коса,
Чи не має на печі проса;
Болиб як утекти,
Щоб проса не товкти!

—
От так і зробили,
Як сами схотіли!
З коржа паляницю,
З дівки—молодицю.

—

Їли дружки, їли,
Пів-голубоньки ззіли,
На столі всі рісочки,
Під столом всі кісточки.

—
Їли, бояри, їли,
Цілого вола ззіли,
На столі ні рісочки,
Під столом ні кісточки.

—
Ой казали: зять багатий,
А він скуповатий:
На бояр поглядає,
Грошей позичає.

Після танців дружки й молода знов сідають за стіл.

Дружки, світилки й сваньки

Думай, Марусе, тепера,
Поки головка весела,
Бо тепер тебе засмутять,
Та повезуть до свекрухи;
Там свекорко не батенько,
Там свекруха не матінка;
Що ти зробиш, вона переробить,
Що ти скажеш, вона заговорить.

(Маруся плаче.)

Панас.

Благословіть, батьку—мати,
Косу расплітати!

(Панас виводить Марусю з посаду і ставить серед світлиці. Старша дружка здіймає з неї кибалку з квітками, стрічками й віночки. Брат расплітає кісники; дружки расплітають коси).

Дружки.

Ой брат сестрицю распліта.
Деж тії уплітки подіва?
Поніс на торжок не продав,

Менчій сестриці і так дав:

Ой на тобі, сестрице, сестрин дар,

Що б я за тобою так діждав!

Маруся, (взявши в руку кибалку й віночки.)

Чого ж я плачу, чого жалую?

В чім міні недогода?

Ой чи жаль міні батенька мого,

Чи подвір'ячка свого?

Ой не жаль міні батенька мого,

Ні подвір'ячка свого;

Ой як жаль міні погуляннячка,

І свого прибіраннячка;

Ой як жаль міні русої коси

І дівочої краси!

Нема в саду соловейка,

Нема щebetання!

Минулося вже дівоцтво,

Не буде квітчанья!

(З плачем роздає квітки й стрічки дівчатам, а віночки пришпилює до горсета).

Ой у полі рожа з рожечками,

Розлука міні з дружечками,

Розлука міні з вами,

Як з рідними сестрами.

(До матері): Ой гай, мамо, гай, гай!

Ти, кісонько, май, май!

Вже не пустиш, мати,

В той гай погуляти,

Косою помаяти.

(Припадає до матері):

Ой глянь, матінко, на мене,

Чи не болить серденько у тебе,

Що расплели кісоньку у мене?

Дружки, рід й поїзд.

Приступи, Марусе, близенько,
Уклонися отцю—неньці низенько!
Отцю—неньці низенько уклонися,
Дрібненькими слізеньками умийся.

Маруся (кланяється посаженому батькові).

Спасибі тобі, мій батеньку,
За твое коханячко!
Що я в тебе гуляла,
Важкого діла не знала,
Тільки кісоньку чесала.

Спасибі тобі, батеньку!

(Кланяючись матері.)

Спасибі тобі, матінко,
За твое коханячко!
Що я в тебе гуляла,
Важкого діла не знала,
Тільки кісоньку чесала.

Спасибі тобі, матінко!

(Іван Коркішка приносить на віці намітку. Дві свашки подають намітку Марусі; вона двічі кидає і бере за третім разом. Свашки завірчують Марусю наміткою і співають.)

Свашки. Крийся, Марусе, крийся,
Крийся, Марусе, крийся,
Куницями та лисицями,
Братіками та сестрицями!

Дружки. Ой жаль же нам, подружину, та на тебе,
Ой що ти нас запросила та до себе!
А ми тобі одслужили вірнесенько,
Тепер же нам одклонися низесенько,

(Маруся кланяється дружкам і цілується з ними; потім йде до Тетері.)

Маруся.

Тепер же я, мій миленький, на віки твоя!
Нема в мене тепер роду, нема родини,
Тільки в мене зосталася моя дружина.
Ой прилетів соловейко, щибече гарненько;
Як зосталась я з тобою, вже я веселенька.
Буду твого отця—неньку щиро поважати,
Буду тобі козацькую зброю готувати,
Буду тобі молодому білу постіль стлати,
Буду тобі, мое серце, всю правду казати.
Ой коли я, мое серце, твій голос зачую,
То вилину я до тебе, як сива зозуля.

Тетеря.

Тепер же ти, моя мила, на віки моя!
Нема в тебе тепер роду, нема родини,
Тільки в тебе зосталася вірна дружина.
Ой прилетів соловейко, щибече гарненько;
Як приїхав я до тебе, став я веселенький.
Будеш мого отця—неньку щиро поважати,
Будеш міні козацькую зброю готувати,
Будеш міні молодому білу постіль стлати,
Будеш міні, мое серце, всю правду казати.
Ой коли я, мое серце, твій голос зачую,
Я до тебе, моя мила, соколом прилину.

Настя і Богдан разом з Марусею і Тетерею.

Будеш ёго отця - неньку щиро поважати;
Будеш ёго козацькую зброю готувати;
Будеш ёму молодому білу постіль стлати;
Будеш ёму, моя дочко, всю правду казати;
А коли ти, моя дочко, милого зачнеш,
То вилинеш ти до ёго як сива зозуля.

В И Х І Д 5.

ТІ САМІ І КОЗАК.

Козак (вбігає в хату і кричить.)

Страшна звістка!

В Богуславці Татари!

(Всі перелякані, кричать:)

Татари! Татари!

Козак. Вже за Росею хати палають!

(В вікна видно пожежу. Всі бігають по світлиці і ламають руки.)

Всі. Нещасний час, нещасна година!

Тетеря (грізно.)

Чого полякались! За шаблі! На Татар!

(Бояри, дружки, старости й гості співають торжественно, піднявши в гору шаблі:)

Ой сідлайте, хлопці, коні вороні,

Забірайте в руки шаблі дорогі!

Сідаймо на коней татар воювати,

В чистім полі на татар будем полювати,

Своїх людей з неволі будем одбивати!

Гей у степу, у широкім татари ночують,

Роспустили своїх коней, вечерять готують;

Їх привідець по табору, мов пан який ходить,

Свого коня вороного за уздечку водить...

Утікайте, вражі сини, бо буде вам горе!

Заженемо вас, поганців, аж за сине море!

(Всі чоловіки з піснею вибігають з хати.)

Маруся (біжить за Тетерею.)

Чи вже ж ти покинеш мене молоду?

(Маруся падає коло порога. Дружки беруть її попід руки. Тим часом Татари розбивають вікна і вскакують у хату.)

Татари. Аллах, Аллах!
Добрий жир. Аллах!
Берім молодих!
Кидаймо старих!

Дружки, свашки, світилки.
Ой! Боже наш!
Ой рятуйте!

(Татари хапають дівчат і Марусю. Настя кидається до Марусі обороняти. Татарин одпихає її і втікає з Марусею. Настя хапає рушницю і стріляє. Кільки татар падає до долу. Полум'я видко через вікна. За сценою голос і співи козаків.)

ЗАВІСА СПАДАЄ.

Д І Я ІІ.

ВИХІД 1.

КОЗАЦЬКА РАДА Й ГЕТЬМАН ТОМИЛО.

(На сцені майдан серед міста; на майдані стіл, накритий червоною скатертю. Довбиш б'є в літаври. Козаки збираються на майдан і стають кругом стола оддалеки. Старий гетьман Томило виходить з старшиною; в руках у ёго бунчук і булава.

Томило (поклонившись Раді). Пани-товариші! для чого маємо раду збирати й раду держати? З ким маємо войну починати? З ким маємо битись, а з ким миритись?

Одна половина Ради (менча). Наш батьку старий! нічого б тобі про те й питати. Вчора татари спалили Богуслав'я по саму Рось, обібрали наші хати, пограбували наше добро, напали на Богуславишин двір, забрали не весілі в неволю дівчат... Чи вже ж тобі питати, про що будемо раду держати? Треба нам воювати з татарами й турками!

Томило. Чи до діла ваша річ, пани—товариші? У нас з турками мир. Ми обіщались не зачіпати татар. Ми зломимо своє вірне слово й козацьку честь.

Один промовець (виступаючи з кола). Не по козацький ти говориш, старий батьку! Твоїх дітей не погнали татари в неволю; твоя хата ціла; твоя худоба пасеться на степу! На що пак і воювати!... Але глянь на ту пожежу, на ті руїни!

Вілша половина Ради. Гетьман каже правду! Не можна нам ламати свого слова. Ми роздражнемо турка, ми накличемо на Україну десять таких орд, яка була в нас учора. Гетьман каже правду. Не треба війни!

Томило. Послухайте моєї старої голови! Татари наробили шкоди; нігде правди діти.... Ми пошлемо навздогінці за ними сотню козаків на прудких конях, одіймемо наших дітей, нашу худобу і вкриємо степ татарськими головами. А війна тепер діло не безпешне.

Одна половина Ради. Не гетьманська твоя рада! В тебе старе серце: воно не болить за нещасних наших дітей..... Може воно вже прохололо задля війни, задля слави України. Веди нас на війну!

Друга половина Ради. Гетьманська річ правдива: не треба війни!

Одна половина. Веди нас на війну! смерть туркам і татарам!

Друга половина. Послухаймо гетьмана! Не треба війни!

Одна полов. Треба!

Друга полов. Не треба!

Рід Богуславчин виступає на сцену; з ним—Тетеря.

В И Х І Д 2.

ТІ САМІ, БОГУСЛАВЧИН РІД І ТЕТЕРЯ.

Рід Богуславчин і Тетеря. Ясне товариство, висока Рада! Нечисті бусурмани занастили наш рід. На нашім кутку zostались одні руїни. Наші діти в неволі. Може завтра їх продадуть в неволю на далеку сторону. Просимо вашої оборони, просимо кривавої помсти.

Тетеря. Хто не хоче війни з татарами, той не козак. Хто не хоче вести козацьке військо на ворога, той не гетьман. Нам треба війни. Нащо нам здались гетьмани—пічкури? Нам треба молодого й завзятого гетьмана!

Панас Вогуславець. Наш дом в руїнах. Моя сестра в неволі. На нашому кутку тільки купа вугілля. Все наше добро пішло марно. Наших сестер швидко продадуть на базарі. Чи вже ж нам ще раду радити—чи бити ворога, чи жалувати?

Одна половина Ради й Вогуславчин рід. Нам треба війни! Народ хоче війни!

Друга половина Ради (слабіше). Пожалійте козацький цвіт, молоді голови! Чи мало ж ми поклали голов на степах?

Одна половина й рід (ще голосніше) Батьку! веди нас на війну, або клади булаву!

Друга половина (ще тихіше). Мир! Не клади, батьку, булави!

Одна половина й рід (ще голосніше). Клади булаву! Не твоїм старим плечам знести війну. Нас білше! Война!

Томило. Коли вас білше, то нехай буде по вашому. (Кланяється Раді). Спасибі вам, висока Рада, за честь і шанобу! Кладу булаву! (Кладе булаву й бунчук на стіл, кланяється Раді і стає між старими козаками).

Старі козаки. (виступивши перед Радою). Старий гетьман виступає: чи не має хто, пани—товариші, чого сказати проти ёго?

Козацька Рада (до Томила, котрий виступає на середину кола). Ти не мислив зла Україні, ти вірно служив, вивів військо на ворогів і край боронив; не марнував народним добром, свого докладав; кришив татар, як капусту, страху завдавав; з старшиною, з козаками ти раду держав. Дякуємо тобі! (кланяються гетьманові).

Томило. Колись бився з ворогами, та тепер не буду! Того часу молодого повік не забуду! Була міць, була сила, та мій час минув.... Руки слабі, сила впала... Простіть міні, товариші, в чім моя вина! Коли я мислив зло Україні, от моя голова!

Рада. Не мислив зла Україні, ти чесно служив! Дякуємо тобі!

Старі козаки. Панове—товариші! Послухайте нашої ради, кого на гетьмана обібрати! Між усіма полковниками двом полковникам припадає гетьманувати: Яремі Байді, або Василеві Тетері. Воля ваша! Вибірайте!

(Байда виступає з одного боку Ради, а Тетеря—з другого).

Голос з 1 полов. Ради. Тетеря козак добрий.

Голос з другої половини. І Байда козак не аби—який.

Голос з 1 половини. Про Тетерю знає вся Україна.

Голос з 2 половини. Про Байду знає не одна Україна.

Два голоси з 1 половини: Тетеря не давно побив ляхів.

Два голоси з 2 половини. Байда бив ляхів, бив татар і турків.

Три голоси з 1 половини. Тетеря лицарь завзятий.

Три голоса з 2 половини. І Байда лицарь запеклий: ёго бачив Цареград.

Чотири голоси з 1 половини. Тетеря помститься за свій рід, за Марусю Богуславку.

Чотири голоси з 2 половини. Байда помститься не за рід, а за всю Україну.

Одна лава першої половини. Байда лицарь добрий, та дуже значного роду.

Одна лава з 2 полов. Хоч значний, та за те простий і щирий. Тетеря дуже молодий: нехай трохи постаріється!

Дві лави 1 полов. Старість на війні не радість, а для молодости война—кріваве пиво. Нехай веде нас на войну Тетеря!

Дві лави з 2 полов. Ба не поведе нас Тетеря, бо поведе Байда.

Дві лави з 1 полов. Тетеря візьме булаву!

Три лави 2 полов. Байда візьме булаву!

Три лави 1 полов. Тетеря буде гетьманом!

П'ять лав 2 полов. Байда!

Три лави 1 полов. Тетеря! Тетеря!

П'ять лав 2 полов. Байда! Байда!

Одна половина Ради. Нас білше.

Друга полов. Ради. Ба нас білше!

Одна полов. Ради. Ми ставимо на стіл Тетерю! (Ведуть до стола Тетерю).

Друга полов. (голосніше). Ми ставимо на стіл Байду! (Байду підводять до стола. Тетеря й партія ёго одступає).

Старі козаки (виступають) Цссс..... (Всі стають на свої місця).

Промовець (з старих козаків виходить на середину). Послухайте ради сивої голови! Обидва лицарі добрі, козаки завзяті, але слава про Байду пішла далеко за границі України. (Одступає).

Старі козаки. Ми за Байду, а хто за Тетерю кидайте шапки в гору!

(Одна половина Ради підкидає шапки в гору. Шапок летить рідко.)

Старі козаки. Нема ладу, нема згоди! Не бути Тетері гетьманом! (Тетеря з партією одступає).

Старі козаки. Багато козаків бачили ми на своєму віку, та не було ще такого завзятого, як Байда: він по три дні не злазив з коня, завдав жаху туркам в Цереграді, орлом літав по Чорному морі. Хто за Байду, шапку в гору!

Козацька Рада. Хоч Байда значного роду, та лив свою кров, як воду, за народ, за Україну. Ми за Байду! (кидають шапки в гору разом).

Старі козаки. Згода!

Козацька Рада. Згода, згода, згода! Просимо тебе, Байдо, взяти булаву!

(Два старі козаки виводять Байду на стіл і подають ёму бунчук і булаву).

Козацька Рада. Смерть ворогам!

Вайда. (взявши булаву й бунчук, кланяється) Дякую вам, велика Радо! Я не жалував своєї крові за Україну, бувши козаком, але гетьманство не по моїй силі. Дякую вам за велику ласку! (Кладе булаву й бунчук.)

Рада (тихо). Просимо тебе, візьми булаву і рятуй Україну. (Старі козаки подають Байді бунчук і булаву вдруге).

Вайда. Боюсь великої чести і великого діла! Дякую вам! (знов кладе бунчук і булаву).

Рада (тихо). Просимо тебе! Візьми булаву!

Вайда. Боюсь великої чести й великого діла! (Кладе булаву й бунчук).

Рада (грізно). Велимо тобі! Бери булаву!

(Старі козаки подають Байді бунчук і булаву втретє. Козаки прикривають Байду знаменами. Хорунжій роздає знамена по всій Раді).

Рада.

Оборони, Боже, козацьке військо і всю Україну!

Щасти нам, Боже, на ворога стати,

На ворога стати, Україну обороняти,

Всіх бранців з неволі ослобоняти,

Наших ворогів мечем порубати!

Слава, слава, слава!

Вайда. (з стола.) Не раз і не два заглядав я в вічі чорній смерті. Я смерті не боюся і готовий тричі вмерти за Україну! Нехай моя голова перша покотиться по степену, нехай я перший потону на морі, але таки добуду волі й чести для України! Козаки! рушайте в поход! Я не зайду в хату попрощатись з жінкою, з дітьми! Дайте коня! Час у поход!

Рада. В поход! Смерть ворогам! Слава, слава, слава!

(Козаки стають у ряди; на сцену виступає народ. Байда сходить з стола і порядує).

Молодиці.

Не шуміте луги,
Завдаючи туги!

Бо ми й так тугу маєм,
Козаків теряєм.

Ой козаченьки пішли,

Чорні очі занесли,

Серцю туги завдали.

Ой розпустимо тугу

По зеленому лугу,

По крутих доріженьках,

По своїх вороженьках.

Бодай тії вороги

Поконали до ноги!

Дівчата.

Всюди гори, всюди гори,

Нігде води пити;

Підуть хлопці на войну,

Нікого любити.

Сидить лебідь над водою, днює і ночує;

Не будемо ми у парі, душа наша чує!

Два лебеді над водою, обидва біленькі;

Не будемо ми у парі через воріженьки.

Молодиці.

Темна нічка осіння,

Та не будем спати;

Ой тяжко нам, ой важко нам,

Ні с ким розмовляти!

Темна нічка та невидна,

А сон нас не морить;

Постіль біла, стіна німа,

Стоїть не говорить.

Молодиці й дівчата разом.

По садочку ходитимем,

Рученьки ломитимем;

Будем ходити, ходя тужити,

Будем гуляти, гірко плакати.

Ой колиж вас, козаченьки,

В гості дождити?

Козаки.

Ой тоді нас, козаків,

Дожидайте в гості,

Як виросте у світлиці

Трава на помості.

Ой пливуть лебеді та проти води,

Пливуть й за водою;

Привикайте, зостаючись дома,

Жити і з бідю.

А ми підем, ми попливем

Дніпром за водою.

Молодиці й дівчата (жалібно).

Як будете, козаченьки,

Бистру річку брести,

Присилайте на Україну.

Та частенько листи;

Або листи присилайте,

Або й сами прибувайте.

Козаки (весело).

Як не будем на Різдво,

То ждїть на Великдень;

Як не будем на Великдень,

То ждїть на Миколи;

Як не будем на Миколи,

То не ждїть ніколи!

Грай море, добре буде!

То не ждїть ніколи!

Молодиці й дівчата (жалібно).

Ой на воді два лебеді днює і ночує;

Не вернуться козаченьки, серце наше чує.

Козаки (весело.)

Біжить коні козацькїі,
Вдарьте копитами,
Нехай наша слава гуде
Помиж ворогами!

Граї море, добре буде!

Помиж ворогами!

Старі козаки (з гнівом до жінок і дівчат).

Хто кохання знає,
Не вірує в Бога;
Раз серденьку радість,
А десять—тривога.

Перестаньте ж ви, баби,

Вити та тужити,

Бо молодцям—козакам

З бабами не жити!

Козаки й діди (весело).

Перестаньте тужити,

Завдавати жалю!

Бо нам, козакам,

І так жалко краю;

Бо нам, козакам,

Із вами не жити;

Бо нам, козакам,

Не жінок любити,

Мед—горілку пити,

Воріженьків бити!

Молодиці й дівчата.

Ой на ріцці, на Дунаї

Вода каламутна;

Ой чого ж ти, бідне серце,

Тепер таке смутне?

Ви сядете, полетите

Сивими орлами,
А нас бідних покинете
З мислями—слёзами.

Молодиці й дівчата.

РАЗОМ
КОЗАКАМИ.

Ой покиньте золоті удила,
Щоб ми ваші коні до води водили.
Ой покиньте золоті сидельця,
Щоб була неділя для нашого серця;
Ой покиньте коней вороненьких,
Щоб ми не забули вас молоденьких.
Ой дамо вам хустки шовковії,
Накривайте ними сідла золотії.
Ой будете хусточки виймати,
Ой будете тоді нас споминати.
Ой нащо нам золото збавляти?
Кого вірно любим, того й не забудем.
Ой нащо нам сідла зоставляти?
Кого вірно любим, повік не забудем?
Ой нащо нам коней покидати?
Кого вірно любим, то й так не забудем.
Ой дайте нам хустки шовковії,
Накривати сідла золотії.
Ой будемо хусточки виймати,
Будем тоді і вас споминати.

ВИХІД 3.

ТІ САМІ Й НАСТЯ БОГУСЛАВИХА.

(Настя, в чорній одежі, з золотим хрестом на шиї, вибігає на майдан, ламаючи руки).

Настя. Ой хто знає, хто відає мое велике горе! Ой хто постереже велику тугу матері, що втерjala одну дочку на самому весіллі! хто збагне глибиню мого горя, глибокого, як морська безодня! Люде добрі! Мир хрещений! Лицарі—козаки!

Рятуйте мою дочку, мою дорогу Марусю! (плаче). (До Тетері). Василю! на що ти взяв мою Марусю, мою єдину дитину? Чи ти в такий час засватався, чи в такий час почав весілля? Верни мое дитя! прошу тебе, благаю тебе, оддай мою дитину! (Падає перед ним на коліна).

(Молодиці кидаються до Насті і беруть її під руки).

Тетеря. Мамо, мамо! що ви говорите? що з вами? Хіба в мене не болить серце, як і в вас? Хіба ж нещастя не розбило мого серця? Ви втратили дочку, а я молоду жінку. Мамо! покладіться на одного Бога. Другої надії нема.

Настя. Нема надії.... нема надії.... Ой яке ж ти гірке слово промовив! Як ти знов уразив мое серце, неначе врізав його гострим ножем. Дай міні хоч надію! Нехай же я оживу, нехай я буду сподіватись, буду виглядати мою дочку що-дня, що-години. Боже мій милий! втратити й надію, не жити сподіванням! Василю! дай міні хоч надію, бо я ляжу в домовину! (Плаче).

Панас. Мамо! не мучте себе, не побивайтесь! Ви бачите, що Рада постановила воювати з турками й татарами. Маруся не вмерла. Ми зараз виступаємо в степ, доженемо татар, вернемо бранців, зруйнуємо татарські городи, заберемо бранок з татарських базарів.

Настя. Сину мій, дитино моя! говори, говори, не переставай! Дай міні надію, дай міні жизнь!

Панас. Ми визволимо бранців, або покладемо в степу свої голови. Ви бачите, що козаки вже збираються на війну.

Настя (до козаків). Чи ви знаєте горе матері, що поховала своє дитя в сирій землі? Як би я поховала Марусю своїми руками, я була б щаслива, я б співала, я б раділа..... Я б знала, що її прийняв до себе Бог; я б знала, що над нею не знущатиметься поганий бусурман. А тепер її продадуть в неволю, продадуть на базарі мою Марусю, мою красу, мое щастя, одіймуть од неї віру! (Ламає руки). Козаки голуб-

чики! зруйнують ж ви саме погане гніздо бусурманське, що б ёго й слід пропав! Оддайте міні мою Марусю! (Ридає).

Вайда. Не плач, Насте! не плачте, Українські матері! Ми доженемо татар, візьмемо бранців і зруйнуємо все погане царство, що так нашкодило нашій Україні.

Настя. То й перестану плакати..... Оселя моя згоріла; все мое добро рознесли татари; дочка моя в татарських руках. Покину я Україну вслід за козаками. Піду я тими ярами, тими степами, кудою погнали мою Марусю! Поколю я свої ноги тим терном, що вона свої поколола; попечу я свої ноги тим гарячим піском, що вона свої попекла. Піду я в Царград, в Єрусалим..... Боже мій милий! даю тобі зарік йти в Єрусалим, тільки наведи мене на ту дорогу, котрою я дійду до моєї дочки і пригорну її до серця. (Витягає ніж з за пояса). Пошли міні, Боже, силу цим ножем покарати моїх проклятих ворогів. Я помщусь над ними! Я прикинусь туркенею, прикинусь бусурманкою, а таки знайду свою дочку і покараю своїх ворогів. Буду йти шляхами, буду всіх козаків намовляти, доступлю в палац поганого бусурманського хана, задушу ёго оцими своїми руками! (Махає ножем, підіймаючи руки в-гору).

Настя, Тетеря, Панас, потім і Вайда.

Проклятий той час, та година,
Що Україна дітей своїх породила!
Зажурилась Україна, що нігде прожити;
Витоптала орда кіньми маленькії діти.
Ой маленьких витоптала, великих забрала;
Назад руки постягала, аж у Крим погнала.

Ой у степу вогні горять,

Там татари полон ділять,

Села наші запалили,

Наше добро собі взяли;

Старих людей порубали.

БІБЛІОТЕКА УРСР

ІНВ. 241 538

ВСЕНАРОДНА
БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
В КИЇВІ.

А молодих в полон взяли.
Ой на степу бубни гудуть,
Там в неволю людей ведуть;
Коло шиї аркан в'ється,
А на ногах ланцюг б'ється.
А вже місяць за горами,
А татари в полі, —
Не світи ж їм, місяченьку,
Ні тепер, й ніколи!

Козаки й народ.

Змилуйсь, Боже, ти над нами з високого неба!
Возьми собі життя наше,
Бо нам жить не треба!

(На майдан виходить Кобзарь і співає, пригравуючи на кобзі).

В И Х І Д 4.

ТІ САМІ Й КОБЗАРЬ.

Кобзарь.

Струни мої, струни золотії! заграйте мні стиха!
Нехай козак нетяжище позабуде лиха.
Ой обізветься пан Підкова,
Отаман батько запорожський:
Гей друзі молодці,
Браття козаки запорожці!
Добре дбайте, добре гадайте,
З татарами пиво варити зачинайте.
Татарський солод, козацька вода;
Татарські дрова, козацькі труда.
Ой з того пива
Зробили козаки з татарами превелике диво.
Під городом Богуслав'ям вони станом стали,

Під Корсуном козаки солод замочили;
Ще й пива не зварили,
А вже козаки з татарами дуже посварились.
За ту бражку
Счинили козаки з татарами велику драчку;
За той солод
Зробили козаки з татарами великий колот;
За той квас
Не одного татарина козак,
Як би сучого сина, за чуба потряс.

Татари догадались,
Від козаків утікали,
А козаки нарікали:
Ой ви татарове,
Пеські синове!
Чом ви не дожидаєте,
Нашого пива недопиваєте?

Струни мої, струни золотії! заграйте мні стиха;
А чей козак нетяжище позабуде лиха!

Кобзарь (починає веселої).

В нас у Січі то і норів,
Хто Отче-наш знає;
Як умився, вставши в ранці,
То й чарки шукає.
Чи чарка то, чи ківш буде,
Не глядить переміни;
Гладко п'ють, з лука б'ють
До нічної тіні.

Козаки (дрібно).

Гладко п'ють, з лука б'ють
До нічної тіні.

Лук натягнем, стріли пустим,
Брязнем тятивою;
Ой мусить утікати
Кримський хан з ордою!

Вайда (виступає поперед війська).

Козаки! ставайте в ряд!

Помолимось Богу!

Козаки й народъ (моляться).

Пошли нам, Боже, щастя—долю
В нашому поході!

Подай нам силу на турків стати,

Ще й татар звоювати;

Мир християнський од бусурманів,

Од нечестивих обороняти;

Славу козацьку, славу України

На поталу не дати.

Поможи нам, Боже, на ворога стати,

До городів християнських,

На край хрещений,

На край веселий

До родини прибувати.

Ой почуй, Боже,

В прозьбах-молитвах

Народ хрещений,

Мир християнський

І всю Україну!

Вайда (сідає на коня).

Виступайте, козаки!

На ворога! Слава!

Козаки. Слава, слава, слава!

Ой заржіть, заржіть, коні ворові!

Під круту гору йдучи;

Ой заспівайте ви, козаченьки,
У поход виступаючи.
Коні біжать, земля дрижить,
Степи полягають;
Козаченьки запорожці
На татар виїзджають.

Молодиці й дівчата (жалібно).

М.
Ой колиб ми, нещасливі,
Зозулині крила мали,
То б ми з вами козаками
День і ніч літали;
Все над вами щебетали,
Вас би розважали,
Та своїми крилечками
Від сонця прикривали,
Гострі стріли татарськії
На татар одбивали.
О
Ой коли б ми, безталанні,
Та орлині крила мали,
То ми б полетіли
Ваші кості позбирати,
На широкому Дунаї
Та й пополоскати,
У шовкову хустиночку
Та й позавивати;
А щоб своїх козаченьків
На вік споминати.

Козаки (торжествено).

Кінь ирже, води не п'є,
Доріженьку чує!
Бог знає, Бог відає,
Де козак ночує.
Ой стелеться ёму

Р
А
З
О
М.

{ Зелений лист лопушина,
А під-головами
Козацькая жупанина.
Розвивайся, сухий дубе,
Завтра мороз буде;
Виступайте, козаченьки,
Зараз битва буде.
Зашуміла дібрівонька,
Ще й гай зелененький:
Ой виступив з України
Козак молоденький.
Од'їзджаючи шапку зняв,
Низенько вклонився:
Прощай, прощай, панове громада,
Може з ким сварився!

(Козаки виступають. За кулісами пісню чути тихіше).

Молодиці й дівчата.

Ой повій, вітроньку, по крутій горі,
Та по шовковій траві,
Та ізбери, Боже, всі любощі мої,
Та понеси, Боже, аж до милого мого,
Та положи, Боже, в головонці єго;
Він раненько встане,
На любощі гляне,
Та й мене спом'яне.

(За кулісами далеко чути пісню).

Козаки.

Ой на горі та женці жнуть,
А попід горою, попід зеленою
Козаки йдуть.
Попереду пан хорунжий;
Під ним кониченько, під ним вороненький
Грає дуже.

Д І Я ІІІ.

(День. Видно Босфор, Цареград і золотий Ріг. На самому березі Босфора сад Юсуфа паші, в саду ёго дворець. Серед саду купа пальм, під пальмами кіоск. По обидва боки кіоска, між кущами рож, олеандрів, кипарисів два фонтани. В кіосці сидить Маруся Богуславка, найстарша і любима Юсуфова жінка, в чалмі і турецькім костюмі. Між кущами і квітками коло фонтанів на кушетках лежать і сидять другі Юсуфові жінки. Прислужниці арабки, туркені, негрятки й українки розносять кофе, фрукти і шербетти. Євнух ходить з ключами. Жінки Юсуфа зачіпають, смикають Євнуха. Маруся нічого не їсть, одсилаючи прислужниць рукою, і журиться, схиливши голову. Юсуф паша входить в садок з дворця з здоровою люлькою в зубах).

(Між ІІ і ІІІ діями минуло шість літ).

В И Х І Д 1.

МАРУСЯ БОГУСЛАВКА, жінка паші, ЮСУФ ПАША, Євнух, жінки Юсуфа паші, прислужниці, хори арабів і негрів.

1 Жінка. (До Євнуха). Ож глянь, які в мене очі.

2 Жінка. А подивись, які в мене брови! (Плеще долоною Євнуха по спині).

3 Жінка (смикає ззаду). А вгадай. Хто тебе смикнув! (Утікає. Євнух доганяє її).

4 Жінка. На, поцілуй мене! А зась! (Утікає).

(Всі жінки беруться за руки і крутяться кругом Євнуха).

Євнух. Но пустуйте, бо скажу паші!

Жінки Юсуфа. Ой дід, дідуган! ізогнувся, як дуга, а ми молоденькі, гуляти раденькі. Ой пусти нас, старий діду, в місто погуляти!

Євнух. Ой, пустіть! Ой гвалт!

Юсуф (виходить з дверей свого палаца). Нехай пошле Аллах щастя й здоров'я моїй найстаршій жінці і всім моїм жінкам!

(Всі жінки перестають пустувати і кланяються. Прислужниці падають на коліна і потім виходять з Євнухом. Маруся встає з кіоска назустріч паші; паша поспішає до неї).

Юсуф. Не вставай передо мною, моя зоре!

Маруся. Зоря стрічає сонце ясного ранку. Нехай пошле Бог здоров'я моему дорогому паші!

Юсуф (виводить Марусю по східцях в кіоск і садовить її коло себе). Зоре моя вечірня! ти й досі журися, ти й досі сумуєш? Чи жаль тобі твого роду, твоєї матері, чи твого покойного мужа, чи України? Тетерю давно вбито на війні: він не встане з могили..... а наше небо пишніше й синіше од українського; наші сади зеленіші, наші квітки кращі. В мене срібла—золота, скільки твоя душа забажає. Я всю тебе обсиплю перлами, обсиплю золотом, тільки будь весела!

Маруся. Я Тетерю давно забула..... Чи можна ж вічно любити того, кого давно не-ма на світі? Я люблю свого Юсуфа і своїх дітей, та ніколи не забуду своєї матері і своєї України. Гарне тут небо, як синій оксамит. Се море блищить, наче обсіпане золотом та перлами. Сі пальми підпирають вінцями високе сине небо. Од пахоців розкішних квіток міні солодко в душі... Але там далеко над Россю скелі, вкриті зеленим мохом, є гори й долини з дубовими лісами. Там в зеленому лузі є в каміні криниця, що кам'янкою зветься..... Як згадаю свою Україну, то мое серце кров'ю обіллється... Я неначе бачу над Россю на горі батьківську хату в вишневім садочку, неначе чую шум на Росі між скелями.... Як часто я сиділа над Россю на каміні, чесала косу та слухала соловейків! Яка я була щаслива в той час! День і ніч мріє передо мною мое Богуслав'я, моя Рось... Вибачай міні за мое серце, мій пане!

Маруся.

Пройшли мої літа
Ой та марно з світа,
Як лист по воді!

А вже мої стежки
Там на Україні
Позаростали;
А вже ж мене родинонька
Позабувала.....

Ой вийду, ой гляну,
Що я в чужині,
Ой стану, подумаю,
Горенько міні!

Ой не видно України,
Тільки видно море;
Куди піду, чи що зроблю,
То все в серці горе.

Юсуф.

Пройшли твої літа
Та не марно з світа,
Як лист по воді!
А вже ж твої стежки
Там на Україні
Позаростали,
А вже ж тебе родинонька
Позабувала....

О, забудь, серденько,
Що ти в чужині,
Ой не думай, не гадай,
Що горе тобі.

Ой не видно України,
Тільки видно море,
Розвеселись, мое серце!
Викинь з серця горе!

М.

О

З

А

Р

Юсуф. Марусе! сонце мое, зоре моя! Забудь усе і будь щаслива. Я хочу, щоб ти була щаслива. Я б оддав небо й землю за твою радість; я б оддав всі зорі з неба, весь світ ясного повного місяця за один твій осміх. Будь же весела! Гей, слуги! (Плеще в долоні; прислужниці входять). Покличте сюди співаків і співачок!

(Входять араби й арабки).

Араби й арабки. Той щасливий, хто знає пишну ніч над щасливою Аравією і ті зорі, що не сяють, а горять на чистому небі. Пишна краса синього нічного неба, що дише холодком на огневу землю, лащиться до серця, капає солодкою росою на прив'язалі пахучі квітки, на пальмові сади. Твої очі, княгине, темніші од тієї ночі і ясніші од зірок. Твої очі дають росяну прохолоду і гріють огнем, на кого ти глянеш.

Пишні й рівні пальми в садах Мекки й Медини, а твій стан ще рівніший; ёму позавидують наші пальми. Перед красою твого лица засоромляться іорданські рожі. З уст твоїх капають пахощі смирни, з очей твоїх ллються пахощі Ливана. На твоїх щоках світить рання зоря. Твій голос, як голос холодного струмочка в гарячий день під пальмами. Нехай же Аллах налле твоє серце радістю.

Палає гаряче сонце над Аравією. Гарячі верхи червоних скель червоніють, як распечене залізо. Пашить пісок, як натопляна піч; а холодна криниця під пальмами, а тихий холодок манить нас, як очі й брови молодої дівчини. Наші шатри тихо стоять під пальмами.... Аллах, Аллах! наші смертельні всроги бедуїни вгляділи нас... Їх коні, як вихри, закрутились по піску. Засвистіли кулі в пальмовому листі. Вставайте, брати, бороніть волю! Станьте за скелі! Підніміть шаблі! готуйте рушниці! Трах, трах! і розніс вітер дим і з димом наших ворогів.

Грій же тебе сонце! Світій, пишні зорі! Лийте пахощі сади й квітки! Нехай пальми схиляться над твоєю головою і прикриють тебе, як ти гулятимеш по саду.

(Араби й арабки танцюють).

Негри (виступають). Які пишні наші ліси Африки, облиті гарячим сонцем, де од тепла мліє душа й тіло! Є там пишний і вільний край, де Білий Ніл бере воду з густого ліса. Над гарячою водою сплелося дерево до купи гіллям і заховало од неситих очей білого чоловіка волю птиці, звіря й чорного чоловіка. Як солодка воля в тих гарячих лісах, нехай буде така солодка од щастя твоя жизньь.

Сонце сіло за високими скелями. Вода в Нілі запалала червоним вогнем. На дворі холодок. Заревли леви й тигри в лісі, закричали птиці на воді. Ми будем щасливі в вольному лісі, ми будем вольні. Будь же, наша княгине, така щаслива, як ми колись будем щасливі в диких лісах Африки, як щасливий вольний звір у лісі, вольна птиця в небі.

(Дикий танець негрів).

(Юсуф плече в долоні. Входять європейки і танцюють).

(Після їх виступають дві баядерки і фігурірують).

Маруся. Дякую тобі, мій ласкавий пане! Я доволі натішилась. Нехай Аллах пошле тобі щастя й довгу жизньь за те, що ти мене пригрів на чужині. Я весела. Дякую тобі!

Юсуф. Радість злинула на мое серце сизою голубкою, бо ти стала весела. Тішся, серце! Візьми човен, попливи на Босфор, милуйся морем. Будь щаслива! Прощай!

Маруся. Я трохи втомилась і хочу одпочити на самоті.

(Юсуф і всі його жінки виходять).

В И Х І Д 2.

МАРУСЯ САМА.

Маруся (ходить, задумавшись, попід пальмами).

Ой піду я сяду в зеленому саду,

Чи не прийде доля міні на пораду?

Мій сад процвітає, доленьки немає;....

Либонь мене моя доля покинути має.

(Сідає між кущами рож коло фонтана).

Ой піду я сяду між рожами в гаю;

Квітки процвітають, аж очі вбірають;

Рожа процвітає, як зіронька сєє;

Либонь мене моя доля покинути має.

(Стає над морем).

Ой піду я стану на тім бережечку.

Вода в морі на сонечку, як блискавка сєє...

Ой як міні тяжко, ой як міні важко!

Мене одну моя доля покинути має...

Ой гаю мій, гаю, зелений розмаю!

Ой дай міні, милий Боже, те, що я думаю!

День і ніч гадаю та про Україну....

Нехай цвіте Україна, лучче я загину.

Нехай цвіте Україна лугами садами!

А я згину на чужині поміж ворогами.

Нехай росте Україна аж до високости;

Нехай лучче вода в морі змие мої кості!

(Плеще в долоні. Входить євнух).

Приведіть міні дітей і покличте українок невольниць!

(Євнух виходить і приводить хлопчика Алі і дівчинку Фатьму. Маруся пригортає дітей і садовить коло себе. Входят українки бравки. Маруся не примічає їх і співає).

Ой спишу я журбу

На калиновім листу,

Та пушу я журбу

По морському бережку.

Ой пливи ти, журбо,

Од морського бережка

До города Богуславья,

До зеленого садка.

В И Х І Д 3.

МАРУСЯ, ДІТИ Я УКРАЇНКИ.

Хор Українок (підхоплює).

Ой пливи ти, журбо,
Од морського бережка
До города Богуславья,
До зеленого садка.

Маруся. Коли б була зозулею,
Щоб я крила мала,
Тоб я свою Україну
Кругом облітала,
Тоб я свою матусеньку
Давно б одвідала.

Українки.

Усе степи, усе яри! нігде води та напитися;
Ей горе нам на чужині; ні до кого прихилитися!
Прихилимось до явірка, а явірко та не батенько:
Вітер віє, листом має, а він до нас не промовляє.

Прихилимось до липоньки, а липонька та не матінка:
Вітер віє, гілля гонить, вона до нас не заговорить.
Прихилимось до дубочка, а дубочок та не братічок;
Вітер віє, листом має, а він до нас не промовляє.

Ой горе нам на чужині, ой зовуть нас заволокою.
Ой кажуть нам річку плисти широкою та глибокою;
А ні плисти, а ні брести, ні очима перекинути:
Доведеться на чужині у неволі тут загинути!

(Входить стара туркєня в чорній одежі пилигримки, з палицею і пальмовою гілкою в руці. Вона стає за українками).

Українки (до Марусі).

Єсть у тебе на Вкраїні рідненькая мати;
Вона тебе пожалує, як свого дитяти.

Маруся. Ой море, море, та й ти, Дунаю!
Ой орле, орле, та й ти брате мій!
Чи не був ти, орле, в моїй стороні?
Чи не чув ти, орле, там новини?
Ой чи не тужить ненька по міні?

В И Х І Д 4.

Ті самі й **ТУРКЕНЯ БОГОМОЛКА.**

Богомолка. Ой був оред в твоїй стороні,
Та вже не тужить ненька по тобі.
Маруся. Боже мій милий! Який я голос чула!
Українки. Ой не жаль нам доріженьки, що закурилася;
Ой як жаль нам твоєї матусі, що зажурилася.
Ой не жаль нам доріженьки, що пилом припала;
Ой як жаль нам України, що плакати стала.

Маруся. Ой вирву я з рожі квітку, з винограду,
Та пуцу я до матінки на пораду.
Як би в мене крилечка, солов'їні очі,
Полетіла б я в дорогу темненької ночі.

Українки й Маруся.
Ой сіла б я, та впала б я в неньки на порозі!
Обливають матусеньку дрібнісенькі слёзи.

Богомолка. Годі тобі, мати, слёзи проливати,
Бо вже тобі своєї дочки та й не видати!

Маруся. (тривожно). Боже мій, який голос я зачула! Я неначе побачила Богуслав'я, побачила Рось, зачула пахощі м'яяти й васильків... Неначе я почула голос матері (тривожно обертається до богомолки. Показує українкам рукою на двері. Українки виходять).

В И Х І Д 5.

Богомолка. Нехай великий пророк покрие тебе своєю ласкою! Нехай дарує тобі Аллах довгий вік. Я була в Мецці й Медині, топтала своїми грішними ногами святу землю, де

походив наш пророк, цілувала грішними устами святий камінь в Каабі, пила святу воду з цілющої криниці Зем—зем, бачила гроб великого пророка. Велика княгине! візьми оцю гілку пальми з святої Мекки з рук безродної старої богомолки. Нехай тобі дарує Аллах щастя!

Маруся (тихо). Який знакомий голос чує мое вухо.... І де б він узявся той рідний чудовий голос на такій далекій стороні. Що міні казати їй? (Голосно) Приймаю од вас святу гілку з великого міста і дякую вам!

Вогомолка. Се гілка не проста! вона дає тверду віру тим правовірним, хто її не має.... хто її прийняв не давно.....

Маруся. Розумію, розумію..... але один великий Бог над усіма людьми, і над вашим плем'ям, і над нашим.

Вогомолка. Один великий Бог, та не кожний одинаково вірує в його великого пророка. Чи ти, велика пані, зовсім забула віру твоїх батьків? Чи забула ти свій край, свою родину?

Маруся (дуже тривожно). Боже мій! об чім вона мене питає? (Бере богомолку за руку). Хто ти? Скажи міні, хто ти? Звідкіля ти йдеш і куди йдеш? Чого тобі треба од мене?

Вогомолка. Глянь на мої ніженьки! Я попекла їх гарячим піском, гарячим камінням, поколола терном та будяками. А все таки я прийшла до тебе. Я блувала по степах, по лісах, почувала не раз серед степу, серед ліса, втікала од звіря, втікала од лихих людей, плила ріками й морями. А все таки я прийшла до тебе, я знайшла тебе.

Маруся. Не муч мене! Скажи міні, хто ти і чого тобі од мене треба? Може ти просиш милостині, я тобі дам срібла й золота, дам тобі їсти й пити. Може ти тинь з того світа.....

Вогомолка. Я не тинь. Перехрестись, коли не забула хреститись; я не счезну. Я не марà, хоч похожа тепер на мару. Мабуть я стара стала, коли мене рідна дочка не впізнала. Я..... я.... твоя мати!... (Скидає з себе турецьку одягу і зостається в чорній українській одязі з золотим хрестом на

шиї) Марусе! коли не впізнала мене, то впізнай хоч мій голос... Я твоя мати.

Маруся. Моя мати! тут в Цареградї! Ні! Я доспівалась... я з горя притужила тїнь своєї матері... Мабуть вмерла моя мати!..... Боже мій! поможи міні! Я, здається, стратила розум.

Настя. Марусе, Марусе! дочко моя!

Маруся (з криком кидається на шию матері). Мамо моя, рідна моя! ти не тїнь; ти моя мати! (плаче на плечі в Насті).

Настя. Плач, моя дочко! Виплачу й я своє горе на твоїх грудях..... Дай роздивлюсь на тебе..... (одходить), розпитаю тебе. Чи не дурна я блукала по світу і шукала тебе? Коли ти ще українка й християнка під сим поганим бусурманським убором, то візьми сю святую пальмову гільку. Ся гілька не з поганої Мекки, а з святого Єрусалима. На Ордані я вирвала її, обмочила в святій ріцці, освятила на вербу на святому Христовому гробі. Глянь на неї! Я її всю облила гіркими слезами, благаючи Бога, щоб він поміг міні знайти тебе.

Маруся. (Пригортає гільку до серця й цілує). Мамо моя, щастя мое! Яка я тепер щаслива! Я наче вдруге народилась на світ Божий. Мене татари погнали степами, завезли на чужину, продали на базарі. Скільки я сліз пролила за тобою, за Україною! Скільки я витерпіла горя! Я поневірялась, доки не знайшла спочинку в домі доброго мого Юсуфа паши.

Настя. Знаю, знаю; все знаю. Я про все розпитала. Я вивчилась говорити побусурманський; я служила в Цареградї наймичкою; влізла в покої багатих турків, розпитувала, підслухала їх розмову. Я все чула про Юсуфа й про тебе, все розпитала і таки доступилась до тебе. Але кого я знайшла? Ти жінка нечистого турка, ворога нашої України, породила отих нечистих турченят, що, може, колись сплять не один раз наше Богуслав'я і продадуть на базарі наших внуків. Чи пам'ятаєш ти Україну? Чи віруєш ти в Христа? Марусе! на що ж я по світу блукала, тебе шукала?

Маруся (падає перед Настею навколішки і цілує її коліна). Мамо моя, серце мое! Прости міні, або скарай мене! Я потуречилась, я побусурманилась в бусурманській стороні. Я мусіла потуречитись, бо я ж невольниця, бо я ж куплена на базарі за гроші. Чи простиш ти міні, нещасливій, серед оцієї роскоші, міні великій пані, що, може, нещасніша од послідньої прохачки?...

Настя. Де ж пак не потуречитись серед такого паньства, серед такої роскоші? Чого тут нема! (озирається навкруги). Хіба тільки птичого молока не стає, та й те бусурмани достануть на Україні, достануть з пекла українськими руками. Де ж пак не забути Христа, не забути України для таких палат, та таких садів, для золота й срібла. Чи вже ж ти, Марусе, не українка й не християнка?

(Одвертається од Марусі).

Маруся. Мамо моя, рідна моя! серце мое дорогее! не одвертайся од мене! послухай, що я маю казати!

(Лізе за матірью слідком на колінях).

Настя. Марусе! я все знаю..... Я не один рік живу в Цереграді. Я ледві осмілилась доступити до тебе, до своєї дорогої Марусі.....

Настя { Проклятий той час, та година,

{ Що я тебе на світ Божий породила!

Маруся. { Проклятий той час, та година,

{ Що ти мене на світ Божий породила!

Настя. { Лучче б було тебе, дочко, в купілі втопити,

{ Ніж такую, як ти тепер, на світ породити!

Маруся. { Лучче б було маленькою в купілі втопити,

{ Ніж такую безталанну на світ породити!

Маруся. { Десь ти мене, моя мати, в церкву не носила,

{ Що такую безталанну на світ породила.

Настя. { Носила я тебе в церкву й Богу молилася,

{ Така тобі, моя дочко, доля судилася.

Маруся. { Чи ти мене, моя мати, в купілі не купала,
Що ти мою щастя-долю та й не одгадала.
Настя. { Ой купала тебе, дочко, день і ніч купала,
Та вже твоя лиха доля в головах стояла.
Маруся. { Перші літа пролетіли, як дощова хмара,
А тепереньки над нами якась Божа кара.
Настя. { Перші літа пролетіли, як дощова хмара,
А тепереньки над нами якась Божа кара.
Маруся. { Возьми, мати, чорну хустку, зав'яжи міні очі,
Втопи мене, моя мати, темненької ночі!
Настя. { Тепер бачу я на світі, що все міні горе!
Ой прийдеться утопитись в сім глибокім морі!

Настя. Будь проклята!... (Одпихає Марусю).

Маруся. Змилуйся, мамо, не проклинай свого дитяти!

Настя. Будь проклята, коли забула Христа й Україну і породила оцих невір, оцих ворогів України. (Кидається на дітей з ножом).

Маруся. Мамо! не губи їх! се мої діти, се моя кров! Роспанахай ножем мое серце, втопи мене, що хоч роби зо мною, тільки не губи дітей! (Кидається обороняти дітей).

Настя. Ти тепер не дочка моя! Нема тепер в мене дочки Марусі!.. (одходить далеко од Марусі). Ой дочко моя! Марусе моя! нащо я тебе двічі навіки втратила!.. Тепер я вже знаю, що втратила навіки свою Марусю. Тепер я вже без надії тужу за нею, як за мертвою (тихо голосить): дочко моя, голубко моя! чи ж я рано не вставала, чи ж я тебе не доглядала? чи я ж тебе не любила, чи я тебе не жалувала, що ти мене на віки покидаєш! Я ж облила свою душу слізами, облила серце кров'ю, тебе шукаючи! Я ж виплакала очі, тебе виглядаючи! Звідкіль же тепер тебе виглядати: чи од схода сонця, чи од захода, чи з моря, чи з широкого степу? Ой коли ж ти до мене прибудеш: чи білими снігами, чи зеленими лугами!

Маруся. Мамо! (біжить до Насті) не розривайте мого еерця! Я українка і християнка! Я вірую в Христа і люблю Україну, як і давно. Мамо! скільки я сліз вилила отут, ееред роскоші, за Україною й за вами! Один Бог про те знає! Я та сама Маруся Богуславка, що була колись давно в Богуславѣ!

Настя. Не вірю! не йму віри! Чи бачиш ти оцей твій роскошний палац? А чи бачиш ти, що коло твого палацу стоїть страшна тюрма? Чи знаєш ти, хто сидить в кандалах в тій тюрмі?

Маруся. Не знаю, мамо! ей-Богу не знаю! Мій Юсуф не сказав міні, хоч я ёго й не раз просила.

Настя. Ага! Я знаю, що твій Юсуф тобі того не скаже. В тій тюрмі сидять наші козаки, наші оборонці, що за Україну, за її дітей, за тебе пішли битись з татарами. Тут сидить, прикований до стовпа, наш гетьман Байда, тут сидить твій брат Панас, твій брат, твоя родина!... Тільки Тетері нема, бо поклав свою голову на степу за Україну. А ти тут роскошуєш! тобі й думки й гадки нема, що під боком роскошниці поневіряється твій рід, твое плем'я!

Маруся. Боже мій милостивий, Боже мій милосердний! Оттут, побіч мене! Боже мій! я страчу розум....

Настя. Коли ти не зовсім потуречилась, коли в тобі ще живе українська душа, украдь ключі од тюрми у Юсуфа, одімкни тюрму, випусти козаків на волю, а свого поганого турчина, нашого заклятого ворога, тричі проколи оцим ножем! На! (дає ножа Марусі).

Маруся. Мамо моя! все зроблю для вас! оддам вам свою душу, піду для вас в огонь і воду. Украду ключі у Юсуфа, випущу невольників козаків, випущу брата, та тільки... та тільки не вб'ю мого Юсуфа, бо я ёго жінка, мати ёго дітей!..

Настя. Ти не українка! ти бусурманка! Зовсім потуречилась для нещасної роскоші... Горе мое!

Маруся. Мамо! пожалуй мою душу, мое бідне серце! Я люблю Юсуфа. Все зроблю, тільки ёго і дітей не згублю з світа. Оцими слабими руками я перевернула б все погане царство, що так наробило шкоди моїй дорогій Україні, зруйнувала б погані ворожі городи й села, як би моя сила, та тільки пожалую своїх дітей і Юсуфа. Мамо моя! Як він мене любить, як він міні годить! Боже мій! Яка я нещаслива! За що ти, Боже, так караєш мене! (плаче).

Настя. Марусю! і я людина! Нехай буде по-твоему! Я була на Запорозжії, я жалувалась на ворогів запорожцям; я змовилась з ними... Я винишпорила все в Цареграді: ходила прохачкою, підслухала на улицах, в панських домах, стрічалася оце недавно в Цареграді з переубраними знакомими запорожцями. Вони швидко будуть тут. Я обіцяла їм викинути на березі знак, як уже буде все готово. Марусе! швидко запалають оці погані палаци, оце зміїне гніздо! А тим часом ми випустимо на волю орлів.

Маруся. Мамо! ти роспекла мою душу, запалила помстою мое серце. Я ненавижу ворогів, що зруйнували наш рідний край, завдали міні й тобі стільки горя, стільки жалю, що продавали мене, як невольницю, на базарах! Нехай гинуть мої вороги і вороги України!

Настя. Так, дочко! Тепер ти знов моя дитина, моя дорога Маруся! Тепер я знайшла свою дочку, свою дорогу Марусю!
(Гаряче обнімає Марусю).

Маруся й Настя (весело).

Хто був причина нещастя мого,
Щоб мій весь смуток упав на ёго!
Щоб мої слёзи впали на ёго,
Щоб він не бачив сонця ясного!
Я зсохла, звъяла, виплакала очі,
Не збуду смутку ні в день, ні в ночі.
Де наші слёзи впадуть на камінь який,

Хоч би найтвердіший, пороблять знаки.

Ой не пропаду я, ой не загину,

Бо солодко вмерти за Україну!

Пошли ж міні, Боже, долю єдину,

Щоб побачити хоч раз Україну!

Маруся (обнімає і цілує матір). Мамо! я скажу Юсуфові, що хочу вас залишити нянькою коло своїх дітей.

Настя. Про-мене! роби, як знаєш!

(Одягається в турецьку одягу і бере дітей за руки. Обидві йдуть до палаца).

ЗАВІСА ПАДАЄ.

Д І Я І V.

І-А КАРТИНА.

Тюрма в Цереграді. В тюрмі сидять козаки, приковані до стін, до стовпів. Серед тюрми сидить гетьман Байда, прикований до стовпа; на ногах у його залізні кайдани. Козаки худі, замлілі, ледве прикриті одежою. Серед тюрми кам'яний стіл.

В И Х І Д 1.

БАЙДА, ПАНАС, КОЗАКИ.

Байда, Панас і козаки.

Ой не сизі орли на широкому степу заклекотали—
То бідні невольники козаки в тяжкій неволі заплакали,
Угору руки підіймали, кайданами забряжчали,
Господа милосердного прохали та благали!
Подай нам, Господи, з неба, чого нам треба!
Подай нам, Господи, з Низу буйний вітер!
Ой чи не встане на Чорному морі бистра хвиля,
Ой чи не принесе до нас по Чорному морю Запорожців!
Та вже ж нам ся турецька каторга надоїла,
Кайдани-залізо ноги повривали,
Біле тіло козацьке коло жовтої кості пошмультгали.
Ти земле турецька, віро бусурманська!
Ти розлуко християнська!
Не одного ти розлучила з отцем, з матір'ю,
Або брата з сестрою,
Або мужа з вірною жоною!

Визволь, Господи, бідних невольників
З тяжкої неволі турецької,
З каторги бусурманської,
На тихі води,
На ясні зорі,
У край веселий,
У мир хрещений!

Байда й Панас. Соколе ясний,
Брате наш рідний!
Ти на Україні
Часто буваєш:
Полинь ти, соколе ясний,
Брате наш рідний,
Та на Україну;
Перед ворітьми в батька—матері
Сядь, упади,
Жалібно проквіли:
Та нехай батько добре дбає,
Грунти збуває, скарби збирає,
Та нехай синів своїх
З землі турецької
Та й викупляє!

Козаки. Та не треба нам поклон посилати,
Батькові—матері жалю завдавати.
Хоч батько—мати будуть добре дбати,
Грунти збувати, скарби збирати,
Та не знатимуть в якій неволі
Синів своїх шукати;
Що сюди ніхто не захожає,
І люд хрещений не заїзджає;
Тільки соколи ясні літають,
На високій тюрмі сідають,
Жалібно квілять—проквіляють.

(Двері тюрми тихо одчиняються. В тюрму входять дві жінчини в чорній одежі з чорними чадрами на головах, з дірками на чадрах, прорізаними для очей. Вони обидві виймають з-під піл лихтарі. В обох в руках великі пучки квіток і зеленого листа).

ВИХІД 2.

КОЗАКИ, БАЙДА, ПАНАС, МАРУСЯ БОГУСЛАВКА І НАСТЯ.

Козаки. Хто ви такі? Що ви за люде?

Байда. Чи ви живі люде, чи може з того світа тіні нещасних невольників, що загинули в сій тюрмі? Чого вам од нас треба? Ми вже шість літ у неволі пробуваємо, світа Божого, сонця праведного, людей хрещених не бачимо.

Маруся. Ми не тіні; ми живі люде.

Панас. Боже мій! український язик! і який рідний, знакомий голос!

Козаки. Чи нам здалося, чи ми справді почули рідну мову і десь чуваний давно, давно дівочий голос? Хто ви? як ви сюди прийшли?

Маруся (здійме чадру і виймає лихтар з під поли). Я **Маруся Богуславка.** Не бійтесь, не лякайтесь!

Настя (здіймає чадру і виймає лихтар). А я **Настя,** **Марусина** мати. Чи впізнали нас? Чи впізнали мене, колись молоду, здорову, а тепер стару та сиву **Настю?**

Козаки.

Ой як ми вас, бідні невольники, зачували, .)

Ми **Марусю Богуславку** і її матір

По річах пізнали.

Настя. Чи всі ви ще живі, орли мої? Чи жив ще гетьман **Байда?** Чи жив ще тут мій милий син **Панас?** Чи може спочиває вже в сирій землі?

Маруся. Чи жив ще мій брат?

Панас. Мамо! сестро! Чи вже ж оце я чую ваш голос, чи вже ж оце я бачу вас? Чи не сниться міні знов той чудовий сон, що я ніби все бачу матір і сестру, все говорю і не наговорюся з ними?

Настя. Сину мій, дитино моя! (Кидається на шию Панасові й, обіймаючи його, плаче).

Маруся. Братіку мій, соколе мій! (Біжить до Панаса і падає йому на груди).

Настя. Чи думала я, чи гадала знайти тебе, сину мій, на чужині, в неволі, в тюрмі, в тяжких кайданах, а твою сестру в гаремі поганого турка? Чи на те ж я тебе породила на світ божий, щоб ти пропадав в сій поганій каторзі! Вставай, сину мій! скидай кайдани! Я швидко наведу туркам гостей з Запорожжя. Я своїми руками запалю оцю тюрму, де прийняли муки козаки, і буду милуватись пожежою. Вставай, сину! розбивай кайдани! Вилітайте, орли, на волю! Я хижою птицею слідила за вами на степах, минала козацький труп, розкиданий по степу, помочила ноги козацькою кров'ю, а таки вислідила вас! Розбивайте кайдани! (Маруся й Настя виймають з під одежі ключі, пилки; одмикають і перепилюють кайдани. Козаки визволяють один другого з кайданів).

Панас (встає і кидається до матері). Ой обшмульгали кайдани до кості козацьке тіло! Я не встою на ногах!... Я шість літ, мамо, не стояв на ногах. (Заточується. Маруся й Настя підхоплюють його під боки й садовлять).

Маруся. Ой ви козаки, бідні невольники!

Ви шість літ в тюрмі пробуваєте,

Світу божого, сонця праведного не видаєте;

Угадайте, що в нашій землі християнській за день тепера?

Козаки. Гей, дівко, бранко!

Марусе Богуславко!

По чім ми можемо знати,

Що в нашій землі християнській за день тепера?
Що вже шість літ у неволі пробуваєм,
Божого світа, сонця праведного не видаєм.

Маруся. Ой козаки,
Ви бідні невольники!
Сьогодні у нашій землі християнській
Святий празник, роковий день Великдень!

Вайда. Та бодай ти, дівко бранко,
Марусю Богуславко,
Щастя-долі собі не мала,
Як ти нам святий празник,
Роковий день Великдень сказала!

(Настя накриває білою скатертю стіл, ставить на столі
лихтарі, засвічує свічки, кладе паску, ставить букети квіток,
обсипає стіл і тюрму зеленим листом, роздає квітки козакам).

Маруся. Ой козаки, ви бідні невольники!
Та не лайте мене, не проклиняйте:
Бо яв буде мій Юсуф паша на рамзан до мечеті
відїзджати,

То буде міні, бранці,
Марусі Богуславці,
На руки ключі віддавати;
То буду я з матірью до темниці приходжати,
Темницю відмикати,
Вас всіх, бідних невольників, на волю випускати.

Козаки. Ой добре ти вчиниш,
Як на волю нас випустиш!

Ой добре ми вчинимо,
Як з неволі втечемо!

Маруся, Настя, Панас, Вайда.

Ой були в нас батько і рідная мати,
А тепера нікому порадоньки дати!
Та були в нас брати і рідні сестри,

А тепера нікому на розум нас звести!

Та були в нас луги, були і криниці,

А тепера нікому подати водиці.

Не дай, Боже, смерти на чужині вмерти,

Ой нікому доглянути до самої смерти!

Ой добре ми вчинемо,

Як з неволі втечемо!

Через темний ліс ясним соколом перелинемо;

Через довгий степ перепілочком перебіжемо;

Через бистрі ріки білим лебедоньком перплинемо;

Через великі города голубоньком перелинемо;

В Україні впадемо,

Над річкою Россю

Крильця опустимо,

Веселенько загудемо;

Мир християнський,

Народ український

Та й розвеселимо!

Козаки.

Ой добре ми вчинемо,

Як з неволі втечемо!

В Україні впадемо,

Крильця опустимо.

На старій оселі

Веселенько загудемо!

Маруся й Настя. Розговійтесь, бідні невольники, після шости літ довгого посту!

(Козаки приступають до стола, беруть по шматочку паски і квітки в руки. Чути великодні і весняні мотиви).

Маруся.

Ой почім ви, козаки,

Сидячи в тюрмі,

Літечко знали,

Що ніколи світа не видали?

Козаки. Ой потім ми літечко знали:
Йшла туркенья вулицею,
З холодною водицею,
Та вирвала цвіту квіту,
Та вкинула у темницю.

Ой потім ми літечко пізнали!

Маруся. А на дворі весна красна! соловейки щебечуть,
зозулі кують, сади цвітуть. Десь далеко, далеко на Україні
дівчата веснянок співають:

А вже весна, а вже красна!
Із стріх вода капле.
Ой весна красна! що нам принесла?
Принесла тепло і добрее літечко....
Малим дітям—в ручечки бити,
А старим дідам—раду радити,
А старим бабам—посидіннячко,
А господарям—поле орати,
А господиням—на кросонах ткати,
А молодим дівочкам—погуляти,
А вам бідним невольникам—
Та на Україну мерщій тікати!

Всі, (забравши квітки й листя в руки).

А вже весна, а вже красна!
Із стріх вода капле.
А вже ж тобі, невольнику,
Мандрівочка пахне!

ЗАВІСА ПАДАЄ.

II-А КАРТИНА.

(Видно Босфор, Цереград і часть Юсуфого сада з фонтаном. Велике каміння вганяється в море. В сад виступає один бік Юсуфого палаца і одна башта тюрми з две-

рима. Миж палацом і тюрмою залізні ґратки; через низькі ґратки видно улицу. За палацом і садом видно на горі верхи домів і минарети мечетей, иллюминованих в ніч Рамзана. На самій горі, на двох дуже иллюминованих високих минаретах стоять два муєдини і скликають турків на молитву. Надворі ніч, тільки од иллюмінації леться тихий світ на сад, на море. Стриляють. Починається Рамзан).

ВИХІД 1.

МУЕДДИНИ, МАРУСЯ І НАСТЯ.

Один Муєддин. Ель салам алек, алейкум ель салам, Аллах гу акбар, я ле салаг! Ля иллага иль Аллах, у Могамед рассуль Аллах! Рамзан!

(По ясно освіченій улиці ідуть турки до мечеті. З палаца крадькома виходять в сад Маруся й Настя з в'язками ключів в руках і, притаївшись за стовпами і деревом, дивляться на улицу).

Маруся (тихо). Вже один муєддин раз заспівав на минареті.

Обидва муєддини. Ля иллага иль Аллах, у Могамед рассуль Аллах!

Настя. Чи виїхав твій паша з своїми яничарами?

Маруся. Вже виїжджає. Он уже він поїхав на коні по улиці, і за ним пішли всі прислужники й яничари.

Настя. Ми тепер самі на всю оселю?

Маруся. Самі, мамо!

Настя. Чи забрала всі ключі? Чи не забула часом чого?

Маруся. Взяла, мамо, всі ключі од тюрми і од кайданів.

(На улиці йдуть дервиші по два в ряд, потім іде Юсуф паша на коні. Прислужники вдвох ведуть коня за уздечку. За пашою йдуть яничари).

Настя. Поїхали?

Маруся. Поїхали. Боже мій! Як б'ється мое серце!

Настя. Не бійся, дочко! Радій! Великий час настає! Поставлю знак запорожцям, щоб знали куди приставати човнами. Я так умовилась з ними.

(Маруся й Настя йдуть крадькома через сад і на скелі ставлять лихтар з червоними хрестами на склі і втикають високу, білу з червоним хрестом коровгу. Потім спускають човни і готують весла).

Маруся. Мамо моя, рідна моя! я вся дріжу. Вернуся я і хоч раз подивлюся на своїх дітей!

Настя. Бороши, Боже! Ми спізнаємося і згубимо козаків і себе. Не бійся, мое серце! Будь смілива!

Маруся (сідає на каміні). Я втомилась..... Я ледві дишу. Сила моя десь дівається.....

Настя. Йди сміливо за мною. Моя душа не знає страху. Поможи міні спустити човни.

Маруся. В мене руки трусяться.... В мене ноги дріжать. Ой що ж то буде, що ж то буде!

Настя. Щастя нам буде; смерть нашим ворогам буде!

Муеддини (обидва співають втретє). Ель салам алек, алейкум ель салам, Аллах гу акбар я ле салаг! Ля иллага иль Аллах, у Могамед рассуль Аллах! Рамзан!

(Муеддини злізають з минаретів).

Маруся. Вже всі турки пішли в мечеть.

Настя. А глянь на море, бо в мене старі очі! я погано бачу! Чи не бачиш там чого?

Маруся (виходить на скелю і дивиться на море). Нічого не бачу, мамо!

Настя. Нема! Боже мій! а що, як не придуть, як їх однесла хвиля од берега! (Виходить на скелю). Нічого не чути?

Маруся. Он—он! Ген—ген! Забіліло на воді неначе хмарка!

Настя. (з криком). Боже мій! летять мої соколи, пливуть мої лебеді! (Обнімає Марусю). Ми спаслися! Ми не загинемо! Вдарьмо тепер лихом об землю! кінець нашому горю!

Маруся. Цсссс.... мамо, тихіще! Бога ради, тихіще! Вже наближаються..... Я бачу човни, я бачу білі сорочки, я бачу людей на човнах.

(На морі чути пісню, дуже тиху, як шелест листу).

ВИХІД 2.

МАРУСЯ ВОГУСЛАВКА, НАСТЯ, ЗАПОРОЖЦІ.

Запорожці (тихо).

Ой по морю, по морю,

Та по тихому Дніпру

Там плавало суденце,

Помалёване денце;

А у тому суденці

Півтора ста молодців,

А між ними Отаман,

Запорожець Іван.

(Припливають до берега і співають трохи голосніше).

Ой гук, мати, гук, де горілку п'ють.

Веселая тая доріженька, де козаки йдуть.

Козаченьки йдуть, горілочку п'ють,

Та під білою березою отамана ждуть.

Отамане, батьку наш, та порадь тепер нас!

Чи ми с'єго кониченька вороного продамо,

Кониченька продамо, а грошики процьємо,

Чи ми ёго додомоньку та й одведемо.

(Виходять крадькома на берег. Деякі плазують, як пластуни по скелях. Настя й Маруся сходять з скелі. Настя біжить назустріч запорожцям).

Настя. Брати мої, соколи мої!
Ви гаразд дбали,
Добре вгадали,
Що до Юсуфа паші,
До мого зятя,
В гості завітали.

Маруся. Серце мое б'ється од великої радості, а душа моя чує велике горе. Я впустила ворогів свого Юсуфа, свого дорогого Юсуфа, своїх дітей. Боже мій! Чи помилують вони мого мужа, моїх дітей!

Настя (фанатично, піднявши руки вгору). Настав таки мій час! Діждалась я таки хоч перед смертю свого великого дня! Тепер я оддячу своїм ворогам за все горе, за всі слізи! хоч на макове зерно оддячу за горе України! (прожогом вивирає ключі з Марусиних рук). Одчиняйтесь тюрми! вилітайте орли на волю! смерть бусурманам! смерть ворогам!

(Настя й Маруся біжать до дверей тюрми, одмикають і випускають козаків).

Козаки. Ой світе, світе,
Який ти ясний!
Ой світе, світе,
Який ти прекрасний!
Ой лучче б ми, запорожці,
Круту гору лупали,
Ніж у тюрмі, у кайданах,
Шість літ пропадали.
Круту гору лупаючи,
Сіли б, отпочили,
А у тюрмі конаючи,
Трохи не згинули.

Запорожці (весело).

Світить зорі, світить ясні,
В хмари не ховайтесь!

Ви, козаки невольники,
До дому вертайтесь!
А вернувшись до дому,
Знов будемо татар бити,
Мед-горілку пити,
Над турчином кпити.

Руйнуй! пали!

Смерть ворогам!

(Запорожці кидаються на палац, розводять огонь і підкидають під дом. Маруся стає на ганку і не пускає їх).

Маруся. Дом Юсуфа мій дом. Я не дам руйнувати й палити: тут мої діти. Юсуфові діти—мої діти!

Запорожці. От тобі дівка бранка, Маруся Богуславка! Мабуть зовсім збожевіліла в туреччині, коли боронить ворога!

(Один козак кидає огонь на ганок Маруся гасить).

Маруся (з ганка). Руйнуйте все вороже царство! Я вам поможу своїми руками та не займайте Юсуфого дома і моїх дітей! Боже мій! Вони хотять спалити моїх дітей! Мамо, мамо! чом ти за мене не оступисся? Ти ж мала своїх дітей! Ти ж побивалась за мною, своєю дочкою! Ти ж за мною пішла на край світа! Рятуй мене й моїх дітей! В палаці сплять мої діти!

(Тим часом запорожці запалюють тюрму. Огонь освітив сад і море. Юсуф паша прилітає на коні з двома прислужниками і вибігає з палаца на ганок).

В И Х І Д 3.

МАРУСЯ БОГУСЛАВКА, НАСТЯ, БАЙДА, ПАНАС, ЗАПОРОЖЦІ, КОЗАКИ і ЮСУФ.

Юсуф (вихвачує з піхви шаблю). Що се за люде? Що се за бунт?

Козаки. От він, наш перший ворог, що запер нас в тюрму. Бий ёго, ріж ёго!

(Запорожці кидаються на Юсуфа з шаблями. Маруся заступає Юсуфа і боронить).

Маруся. Се мій муж! Не зачіпайте ёго! Не дам ёго вбити, хіба мене попереду вб'єте.

Запорожці. Ха, ха, ха! Ото варто боронить бороданя!

(Один запорожець одпихає Марусю; Маруся одбивається).

Юсуф. Яничари! сюди на поміч! Яничари! Військо! бий тревогу!

Маруся. Не дам ёго, про мене і вбийте мене!

(Настя кидається до запорожців і махає руками. Її слова перемагає пісня).

Запорожці й козаки.

Та йдуть коні, воза везуть,

Везуть бусурмана;

Та привезли бусурманця

До нового знамена,

Та підняли бусурмана

На три списи вгору!

Дивись, дивись, бусурмане,

На нашу свободу!

Ой що наша свободонька,

Як мак, процвітає;

Бусурманська головонька

Кров'ю окинає!

(Запорожці й козаки достають списками Юсуфа і прислужників і вбивають їх).

Маруся. Вбили мого дорогого Юсуфа, вбили! Боже мій! Десь я родилась на одно нещастя! Я втратила Тетерю, і мого Юсуфа вбили! (Ламає руки і припадає до Юсуфа).

Вайда. Пани товариші! Сідаймо тепер на човни, та вдарьмо веслами. Запалім увесь куток, та й тікаймо на Україну. Видно буде дорогу!

Запорожці. Запалюйте, та швидче на човни! (Скакають в човни і хапають весла). Насте! Марусю! Сідайте мерщій з нами!

(Настя йде до човна і веде за руку Марусю. Маруся без пам'яті йде за нею і сідає в човен).

Маруся (в човні) Де я? куди це я їду? Що робиться зо мною? Де ж мій Юсуф, де ж мої діти? Мої діти в хаті. Не покину дітей! Не поїду без дітей в Україну! Дітоньки мої, квітоньки мої! (Вискакує з човна і біжить через садок).

Настя (кличе з човна дуже ласковим голосом) Марусю дочко моя! Голубко моя! серце мое! дитя мое кохане! Нас жде Україна. Ми ж не забаром вернимось до дому, знов побачимо Україну, побачимо миле Богуслав'я, нашу Рось..... Дочко моя, щастя мое! Чи на те ж я блукала по світу, перетерпіла стільки горя, щоб тебе знайти, та й тут покинути на руїнах? Марусю! пожалуй моїх старих літ, моєї сивої голови! пожалуй мого розбитого серця! Я прошу, благаю тебе, як Бога! Зжалься надо мною, сиротою! Я плачу, обливаюсь гіркими слезами!.... Вернись до мене, пригорнись до мене!

Маруся (стає серед саду, оглядається, слухає і біжить назад до матері). Не покину тебе, мамо! Ти ні за що в світі не поїдеш без мене. Я вже не розлучусь з тобою до смерти. Умру, а тебе не покину! (Обертається до палаца). Але де ж мої діти? Діти мої, квітки мої! Де ж ви поділися? (Хоче вернутись; Настя держить за руку і не пускає). Не покину дітей на смерть! Я приросла до цієї землі, до своїх дітей.

Запорожці й козаки (смутно).

Потуречилась, побусурманилась!

Для роскоші турецької,

Для лакомства поганого.....

Маруся. Прощай знов на віки, моя мамо! Цілую твої рученьки, цілую твої ніженьки. Прости міні, що я наробила тобі стільки горя! що я полинем та терном присицала тобі

доріженьку, отруїла твою старість гіркою отрутою. Поцілуй за мене рідну землю на Україні! Помолись за мене Богу в Києві, бо я вірую в свого Бога і люблю Україну. Я б рада ще хоч раз дихнути повітрям рідного краю..... Прощай, прощай, дорога мамо! Прощай на віки, рідний краю! (Кидається на шию матері з плачем, потім виривається і біжить до палаца).

Настя (зскакує з човна і біжить за Марусею). Коли ти зостаєшься, то й я тут зостанусь! На смерть зостанусь! Не поїду й я! Або їдь з нами, або губи на смерть оттут свою матір, що знайшла тебе й за морем!..

(Деякі човни одчальють. В сад, через ґратки, лізуть яничари).

ВИХІД 4.

ТІ САМІ І ЯНИЧАРИ.

Яничари (дико). Лови їх! держи! стріляй на їх!

Один яничар. Тут жінка Юсуфа. Ось Юсуф убитий! Тут якась християнка! Тюрма горить..... Козаки!

Яничари. На Цареград напали козаки!... Аллах, Аллах! В такий великий празник напали..... Всі мусульмани в мечетях. Пожежа!.....

Один яничар (до Насті). Хто ти? Що ти за людина?

Настя. Я Настя Богуславка! Я Українка! Дивіться, поганці! Оті руїни, ота пожежа, то діло моїх жіночих рук. Я навела вам гостей з України за нещастя моїх дітей, за нещастя України! Я над вами помстилася! Ха—ха—ха! Як гарно горить Цареград! Далеко краще, ніж горіло Богуславья!

(Яничари вбивають Настю, Настя падає й регочеться).

Маруся. Мати моя вбита! Знайшла собі смерть на подвір'ї дочки своєї. Мамо моя, щастя мое! (Обертається до палаца, палац горить. Маруся біжить в ганок і одчиняє двері, з дверей вилітає полум'я). Діти мої! Рятуйте мої діти!

(Палац завалюється і горить. Маруся біжить на скелю і скакає в море. Запорожці й козаки од'їзджають і з останніх човнів стріляють на яничар).

Запорожці й козаки (з човнів насмішливо).

Та привели бусурмана
До нового знамена,
Та підняли бусурмана
На три списи вгору:
Дивись, дивись, бусурмане,
На нашу свободу!

(Потім, од'їзджаючи, співають торжествено).

Ох і ти, Лимане, ти, Лимане,
Ти запорозький отамане!

Гей, Гей!

Ти запорозький отамане!

Ой чого ж ти у чорному ходиш,
Та й у чорному оксамиті!

Гей, гей!

Та й у чорному оксамиті,
Ох і як же міні не ходити,
Що до мене гості приїжджали.

Гей, гей!

Що до мене гості приїжджали.

А у мене гості не які,

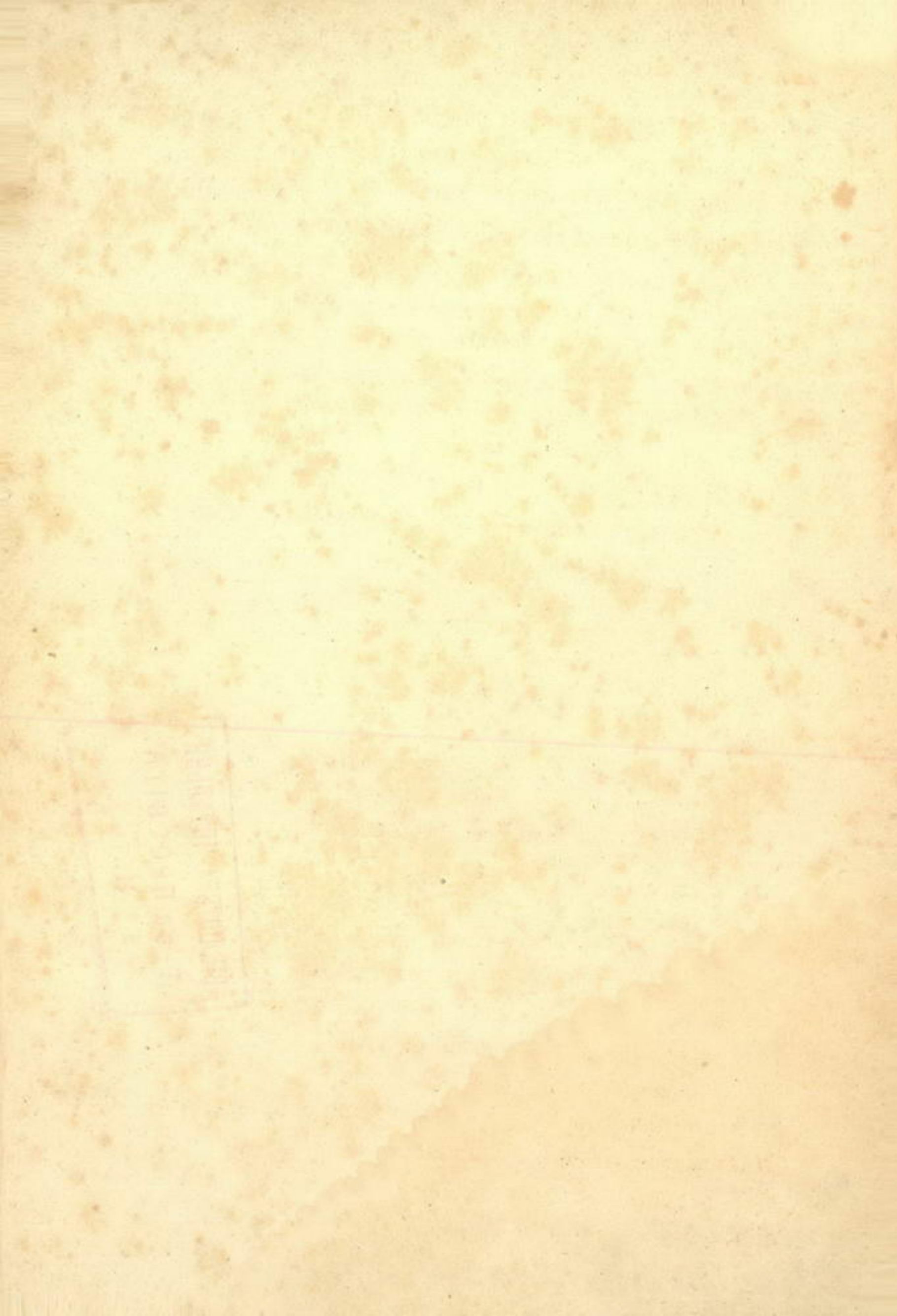
Та запорожці молодії,

Гей, гей!

Та запорожці молодії.

(Займається цілий куток в Царєграді і освічує море. Иллюміновані минарети горять і падають на землю. Палац Юсуфа, тюрма — все завалюється).

БІБЛІОТЕКА-ЧИТАЛЬНЯ

„Г-ва. ПРОСВІТА“

Київ.

